

## בדין קרקע הפקר לענין שביעית

- א.** בשו"ת "משיב דבר" לנצי"ב זצ"ל (ח"ב סי' נ"ו ד"ה ומעתה נחפשה) העלה שבאדמת הפקר אין שביעית נוהגת. דבריו מבוססים על שיטת מרן הב"י שכתב שאף דאין קנין לעכו"ם להפקיע מתו"מ מכל מקום יכול להפקיע משביעית דקרא כתיב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ובספרא דרשו מזה "לכם ולא לאחרים" ופירשה הב"י דהיינו שעכו"ם שזרע בשדהו בא"י לא חל קדושת שביעית והיכא שנתמעט עכו"ם כמו כן נתמעט נמי הפקר כמו גבי חמץ דכתיב "לא יראה לך" - שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של לאחרים ושל גבוה. ולפמש"כ התוס' (פסחים, ד' ע"ב, ד"ה מדאורייתא) "בביטול בעלמא סגי מטעם דמאחר שביטלם הוי הפקר ומותר מדאמרינן אבל אתה רואה של לאחרים ושל גבוה הרי היכי דממעטי אחרים וגבוה ממעטי נמי הפקר וכו'" עכ"ל.
- ב.** לכאורה יש להעיר ע"ז, דלפי"ז אין זה אלא לדעת התוס' דס"ל בענין חמץ דנתמעט ביטול וביטול הוא מטעם הפקר. אולם הן לא כן פרש"י שם, דלא פירש שביטול הוא מטעם הפקר אלא מקרא דרשינן לה ממש"נ "תשביתו" ולא כתוב תבערו (רש"י שם). ומדאצטריך קרא מיוחד למעט, משמע דס"ל דהפקר לא נתמעט ממש"נ "לך". וכן כ' הרמב"ן (בחז' ריש מס' פסחים) בין השאר באשר לפירוש התוס' שביטול הוא מטעם הפקר וז"ל: "...ועוד יש לי ספק בהפקר, לפי שהצריכו בגמ' תרי קראי לשלא כבשתו וחד לשכבשתו ואילו הפקר לא אתי מינייהו דכיון דלית ליה בעלים ולא דאחרים הוא אעפ"י שאינן שלך אינו בכלל היתר זה דאיהו מצי זכי ביה בנפשיה טפי וטפי מכשכבשתו", עכ"ל וטעם לענין ביטול מבואר שם ברמב"ן בהמשך דבריו "שהביטול מועיל להוציאו מתורת חמץ ולהחשיבו כעפר שאינו ראוי לאוכלה". כלומר שאינו מדין הפקר כלל, אלא שביטול מוציאו מתורת חמץ ומתורת אוכל בכלל, ע"כ לא נאסר. וכיוצא בזה מצינו בשיטת הרמב"ם בענין ביטול חמץ שכ' וז"ל (פ"ב מחמץ הל' ב, לפי הגירסא שלפנינו): "ומהו השבתה זו האמורה בתורה - היא שיבטלו בלבו ויחשב אותו כעפר וישים בליבו שאין ברשותו חמץ כלל", עכ"ל. ולכאורה נראה שמטע"ז הוצרך רש"י לפרש שמקרא מיוחד לפינן לה ואינו מטעם הפקר כהתוס', שזה כלול במיעוט "לא יראה לך". א"כ לענין שביעית אף לפי הב"י שנתמעט של עכו"ם ממש"נ "לכם" אין זה עדיין ממעט הפקר.
- ג.** גם בא"ד שם מביא הרמב"ן מהירוש' והספרי ההפקר נתמעט ממש"נ "לך" - "לא יראה לך" - שלא אי אתה רואה, אבל אתה רואה בפלטיא - כשהפקירה קודם ביעורה". ועפ"י מסיק שם שישנם שלשה דרכי ביעור מן התורה - "הפקירו נמי יצא", לפי שיטת הירוש', דלא קרינן ביה "לך", ומ"מ לשון הגירסא שלא הזכיר בשום מקום לשון הפקר אלא ביטול, הוא כמש"כ מצד שאינו מחשיבו כחמץ, וכאוכל בכלל.

ועפ"ז נראה שזוהי גם כוונת רש"י במה שהסמיך דין ביטול אקרא ואלשון "תשביתו" דביטול הוא ענין אחר, ולא מצד הפקר אתינן עלה. אבל לעולם גם לדידיה ממש"נ "לא יראה לך" נתמעט הפקר. אלא שביטול אינו הפקר כלל שאין זה מפקיר אלא מבטלו מתורת אוכל, וזוהי כוונת הכתוב "תשביתו" לפי פרש"י.

ד. ומ"מ טעמא בעי, משום מה באמת לא נזכר בגמרא דילן בשום מקום דהפקר נמי מהני מן התורה, ולא דוקא דרך ביטול, כדדייק הרמב"ן וכנ"ל. ויל"ע עוד בגירסא שהיתה לפני הכ"מ ברמב"ם שהו"ל לענין ביטול, וזה לשונה: ומה היא השבתה זו האמורה בתורה - שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו ושאינו ידוע יבטלו בלבו וכו'. ואם כי הכ"מ שם דחה גירסא זו (אחרי שו"ט ארוכה, עי"ש) מפני שהוקשה לו הא דפריך בגמרא (דף ו' ע"ב) מה שהסביר רבא דברי רב שאומר הבודק צריך שיבטל, שזה מחמת שמא ימצא גלוסקא יפה, ופריך וכי משכח לה יבטלנה. והרי לפי גירסא זו, לחמץ ידוע לא מהני ביטול עכ"ל. אולם הב"ח (סי' תל"א) הביא דעה זו שהיא ב"כלבו" בשם גאון שלחמץ ידוע ל"מ ביטול. ומוכח לה מהא דהקשו רבנן על ר' יהודא דס"ל דאין ביעור חמץ אלא שריפה (פסחים כ"ז ע"ב) ולמד זאת בק"ז מנותר. ואמרו לו חכמים דק"ז זה סופו להקל שכן "אם לא מצא לו עצים לשרפו יהא יושב ובטל, והתורה אמרה תשביתו". ואי איתא שמועיל ביטול גם לחמץ ידוע, א"כ אמאי "יהא יושב ובטל" הרי בידו עכ"פ האפשרות לבטל החמץ עכ"ל. והנה נראה פשוט שכל הדיון וסברא זו של הגאון אינה שייכת אלא לשיטה שביטול אינו הפקר, אלא ראיתו אותו כעפר, דזהו חידוש התורה מדרשה דתשביתו. וי"ל שלא חידשה תורה זאת אלא בחמץ שאינו ידוע, כדהסביר הכ"מ הנ"ל שם בראשית דבריו, שמה"ת ישנן שתי צורות - האחת ע"י ביעור ממש, והשניה ע"י ביטול, ומסרן הכתוב לחכמים לקבוע היכן צריך ביעור והיכן מספיק ביטול, עי"ש. וכל זה אינו שייך אלא לגבי ביטול שאינו הפקר. משא"כ כשמפקיר החמץ והופך להיות אינו שלו, משאמר שבחמץ שאינו שלו אינו עובר דאינו "לך" פשוט שזה גם בחמץ ידוע. א"כ קשה הוכחת הגאון הנ"ל ממש"נ "יהא יושב ובטל", דהרי גם לדידיה תקשו, נהי דביטול מדין תשביתו שמחשבתו כעפר אינו יכול לעשות משום שבחמץ ידוע ל"א ביטול, אבל עכ"פ הרי בידו להפקירו. ומוכרח לכאורה לומר דלשיטת הגאון הפקר ל"מ כלל. (ואף שבירוש' וספרי מוכח דמהני הפקר, י"ל לדידיה סוגיא דגמרא דילן שלא הזכירה הפקר כלל, פליגא). אך זה ודאי קשה לדייק מתוך סתימת לשון הגירסא דילן דלא ס"ל להא דירוש' והספרי. ומ"מ צ"ע.

והנראה בזה, דלשיטת רש"י, שבנ"ל מקרא ילפינן דניתן לקיים ה"תשביתו" ע"י ביטול, וזהו כנ"ל, לא שע"ז הוא מוצא מרשותו, דלעולם נשאר הוא שלו, אלא שמושבת ע"י מחשבתו מתורת אוכל, ואפשרות זו קיימת בצד האפשרות הפשוטה לקיים ה"תשביתו" ע"י כילוי מן העולם (אם ע"י שריפה ואם ע"י פירור, למר כדאית ל' וכו') וכמש"כ המאירי דלשון "תשביתו" משמע גם כילוי כלשון הכ' "אשביתה מאנוש זכרם", מעתה נשללת באמת דרך ההפקרה, שכן ע"י שמפקיר החמץ שכך אינו שלו, אינו מקיים ה"תשביתו" אלא עוקף המ"ע, היינו שע"י ההפקרה אין לו מה להשבית, ואין זה רצון התורה שקבעה בתור מ"ע להשבית במעשה, והיינו אם ע"י ביעור, ואם ע"י ביטול בלב. (ואם אמנם אין לו חמץ אין מחייבים אותו לקנות חמץ כדי להשביתו, דכיון דכל עיקר התוכן דמו להעבירו, אם אין לו ל"ש שיהא בו חייב, כמש"כ הר"ן בריש מכילתין עי"ש ועי' גם במנ"ח, אבל בפשטות הוא כנ"ל, מש"ל).

וא"כ אמנם נכון הדבר דגם הפקר מהני, וזה מהני לכו"ע, וגם לשיטה דבחמץ ידוע ל"מ ביטול, ומ"מ אין זה דרך ראוי. כי בזה מבטל הוא המ"ע המוטל עליו, כל שיש לו חמץ. ע"כ א"ש הא דלא נזכר בגמרא אפשרות זו של הפקר החמץ, וע"כ שפיר מוכח הגאון מהא דאמרו "יהא יושב ובטל" כשאין לו עצים, לדעת ר' יהודא. כי אפשרות זו, להפקיר החמץ, אעפ"י שהיא מועילה לסלק מעצמו האיטורים, אבל הרי זה כמבטל בידים המ"ע שישנה עליו. ועל כן במקרה שאין לו עצים, הרי הוא מתבטל בהכרח.

ה. וסברא זו מצאנוה בדברי המקו"ח (הל' פסח, לסי' תל"א "דיני בדיקה וביטול") שדן שם ארוכות בגירסא שהיתה ברמב"ם לפני הכ"מ, שבחמץ ידוע חייב להסירו ורק בחמץ שאינו ידוע מקיים ההשבתה ע"י הביטול, והביא מה שהקשה הפר"ח על שיטה זו להוכיח שמהני ביטול גם בחמץ ידוע, וכ' לתרץ דכוונה אחרת לדברים לא דלא מהני ביטול אלא לדעת ר' יהודא דילפנין מנותר שדין חמץ בשריפה הוא, שגם אחר הביטול חייב בשריפה, כמו בכל הני איה"נ (איטורי הנאה) שנלמד בהם שדינם בשריפה, אעפ"י שהם בדין אינו שלו מצד איה"נ, כגון בלאי הכרם, דמ"מ קרא כתיב "פן תוקדש" – תוקד אש. ואילו לרבנן דדין חמץ בפירור, פירור זה חייב שיעשה טרם הביטול דוקא, דלאחר ביטול "אין בו קיום מ"ע דתשבתו כיון שכבר ביטלו, לא קיים עליה בעשה דתשבתו, ומזה"ט כתב הרמב"ם דמדאורייתא בענין שריפה או פירור לחמץ ידוע כדי לקיים מ"ע דתשבתו דאם לא יפירונו רק יבטלו, נהי דלא יעבור אעשה דתשבתו, דנהי דהוי כאילו כתוב "לך" אצל תשבתו מג"ש, וזה אינו שלך, כמ"ש התוס' פסחים ד' ד"ה מדאורייתא, מ"מ הוי כאילו לא קיים המ"ע בחמץ שלו, כמו שמחוייב לקנות בגד של ד' כנפות להתחייב בציצית" (דברים אלה האחרונים מופלאים, כפי שהזכרנו לעיל מהמנ"מ) עכ"ל. הנה מבאר שאלבא דאמת אין כאן מחלוקת כלל בין הראשונים, דלכו"ע מהני ביטול גם לחמץ ידוע, אלא שבזה לא ייחשב כקיים המ"ע, ד"תשבתו" והוא כנ"ל דהמ"ע דתשבתו היינו שיקיימו בחמץ שלו ואילו כשהופכו להיות חמץ שאינו שלו, הר"ז "כאילו לא קיים המ"ע בחמץ שלו" וע"כ זהו שאומר הרמב"ם שיש להסיר החמץ הידוע, שהוא כדי שיקיים המ"ע דתשבתו בחמץ שלו.

ו. אמנם דבריו ביישוב הרמב"ם, וכן ביישוב שיטת הגאון, נראים תמוהים וצ"ע. כי נראה שבדבריו מעורבות שתי השיטות השונות – זו של רש"י והרמב"ם, וזו של התוס', ביחד. שהרי אם הלימוד לביטול הוא ממש"נ "תשבתו" שהוראתו ביטול כדברי רש"י וכל שכן שהרמב"ם, הרי אי אפשר כלל לומר שע"י ביטול החמץ אינו מקיים המ"ע דתשבתו, שהרי לדבריהם זהו הלשון "תשבתו", וזהו בדיוק שחייבה תורה – לבטל, וא"כ איך ניתן לומר שמשו"ה כתב הרמב"ם שחייב להסיר החמץ הידוע דזה צריך להיות דוקא טרם הביטול, משום דע"י הביטול לא יוכל שוב לקיים התשבתו ע"י פירור, הרי כבר קיים שפיר המ"ע דתשבתו ע"י ביטול עצמו.

ולא זו בלבד, שלא ניתן ככה לפרש הרמב"ם בגירסא זו, אלא שגם דברי הגאון ניתנים ליישוב בדרך זו, דמדדוהיכח שיטתו כמובא בכלבו וכנ"ל, מהא דאמרו חכמים לר"י שאם אין לו עצים יהא יושב ובטל, והרי בידו לבטל, זה א"א ליישב אלא לפי שיטת רש"י דהתשבתו קיים טרם זמן איטורו דאז קיימת לפניו דרך ביטול, ואילו לתוס' מ"ע דתשבתו, אינה קיימת כלל, אלא אחר זמן איטורו, ושם הוא שנחלקו ר"י ורבנן, כמבואר בדברי התוס' בסוגיות אלו, ואז הרי אינה קיימת לפניו דרך ביטול כלל ועל כרחך דהגאון

מפרש כשיטת רש"י, ואינו מדין הפקר כלל, אלא ממש"נ בתורה תשביתו. א"כ א"א כלל לפרש גם בשיטה זו, שמשי"כ אם יפורר אחר הביטול לא יקיים התשביתו שהרי כבר קיים בעצם הביטול התשביתו.

ז. ואם שאול ישאל השואל על דברינו, שכבר בר"ן מעורבים הדברים, דהר"ן הוא בראש דבריו המקור לדין ביטול ממש"נ "תשביתו" כרש"י, או כדרשת הספרי ממש"נ "לא יראה לך" - בטל בלבך, הרי שלמד מן הכתוב דין ביטול, ואילו בהמשך דבריו כ' שנראה שביטול הוא מדין הפקר (ומוכח לה מסופי תאנים עי"ש) והמשך דבריו עפ"י הסבר הרמב"ן שהפקר כגון זה שהוא בלב, ואף לא לשון הפקר כלל, ואין זה נחשב כהפקר בעלמא, וכל עיקר שזה מועיל הוא משום שבעצם כל חיובו בב"י וב"י חידוש הוא, כדאמרינן בגמרא שני דברים אמנם ברשותו וכו', ואין זה אלא אם רוצה הוא להחזיק החמץ אבל גילוי מילתא שאינו רוצה סגי, עכת"ד אך באמת דבריו מתבארים ג"כ ע"פ מש"כ לעיל. הדנה לכאורה אין דבריו מובנים כלל: חדא, דלמה לו כלל הענין של הפקר, ואמאי לא סגי במה שהכתוב אומר בפירוש "תשביתו" שפירשו בטל בלבך כמש"כ רש"י, וכמו שנראה ברמב"ם והרמב"ן הנ"ל, שדרשה זו אינה ציינה הפקר. ותו אם אכן הפירוש של הביטול "כעפרא דארעא" פירושו הפקר, א"כ למ"ל קרא ללמדנו דין זה, שהרי פשוט שאם אינו רוצה לא תחייבהו התורה בע"כ שיזכה בחמץ ויתחייב בב"י וב"י ולשון הרמב"ן שהביא סברא זו לא ביססה כלל בדרשת הכתובים אלא בסברא בעלמא, עי"ש היטב בדבריו.

ח. ונ' ברור כוונתו, דאמנם הוא מפרש שמדרשת הכתובים "בטל בלבך" אנו לומדים שהכוונה היא להפקירו בלב, שבא ע"י שמבטלו בלבו (כי לא מסתבר לו עפ"י"מ שגם מוכח מהגמרא וכנ"ל, שביטולו מתורת אוכל, הוא כוונת התורה). אלא שהפקר בפרי, הפקר מעליא, שהוא מועיל תמיד בהפקר, ענינו קיום המ"ע "דתשביתו" דכיון דהפקר בפה חל מיד עם האמירה, ועי"ז הוא לאמיתו של דבר מבטל המ"ע, כי הפקר זה לא מכח הדין המיוחד הוא שלזה בא הכתוב, אלא הוא מדין הכללי, שע"י"ז אין לו חמץ, ולזה לא היה צריך קרא לאשמעינן דמהני, דפשוט דמי שאין לו חמץ אינו יכול לעבור בכלום. אלא ע"כ כל עיקר הכתוב בא להשמיענו שההפקר צריך שיהי' בצורה מיוחדת, היינו בלשון **ביטול בלב**, שכל עיקר אינו חל, אלא ברגע אחרון שהוא שלו, טרם שנעשה מכח דין התורה של איה"נ. דאז עי"ז הוא מקיים התשביתו שהוא שלו, וברגע זה חלה ההשבתה, שהיא ההפקר **מכוחו שלו**, ולא רק מכוח התורה.

ולפי"ז, לשיטת הר"ן הוא בגדר "ארכביה אתרי ריכשי", שמועיל אמנם מדין הפקר, ומ"מ יש בזה משום קיום המצוה דתשביתו, מה שאינו מתקיים ע"י הפקר רגיל. וגם לדבריו מיושב מה שבגמרא לא נזכר כלל דרך ההפקר הפשוטה, שהיא לדעת התוס' המכוון במ"ש "ביטול", דזה לשיטתו, כמו לשיטת רש"י והרמב"ם, בעצם ביטול התשביתו ולא קיימו.

ומכוח פירוש זה, דוחה הר"ן שיטת הגאון, שבחמץ ידוע ל"מ ביטול, כמבואר בדבריו במפורש. שכיוון שתוכן הביטול הוא לדעתו הפקר, אלא שחלותו כרוך בדין המיוחד של חלותו, ברגע שצריך לחול איסור ההנאה המוציא מרשותו, כיוון שמ"מ דין הפקר עליו, לא יתכן לומר שבחמץ ידוע לא יחול, שהרי חלותו בעודו שלו, ופשוט שמועיל ההפקר, כיוון שאז הרי זה הופך להיות דבשב"ל הגלויים לכל אדם (עי' במדכי שם).

ט. גבנא לדינא דהפקר בחמץ מהני לדעת כו"ע, ואין בזה חולק, ויסוד הלכה זו היא נלמד ממש"נ "לא יראה לך" – כשם שהוא ממעט של עכו"ם, כן הוא ממעט של הפקר. וא"כ דברי הנצי"ב זצ"ל, שלדעת מרן הב"י, שמש"נ "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה", בא למעט עכו"ם מקדושת שביעית, כן זה ממעט אדמת הפקר, מוסכמים הם לכל השיטות "אלא שיש לדון ריון נוסף, אם דרשה זו מתיחסת רק לקדושת הפרי, שבשל נכרי אין חלה קדושת שביעית, או שזה כולל גם הפקעת הקדושה מהקרקע עצמה, כל שאינה ברשות ישראל, ע"י מש"כ בזה בס' "ארץ חמדה" (מהדורא ב' עמ' רכ"ג).